

**«ЛЮДИНА ПРИСТРАСНО ВІДДАНА УКРАЇНСЬКІЙ ІДЕЇ»:
ДО ПИТАННЯ ПРО БІОГРАФІЮ ГОЛОВИ ЧОРНОМОРСЬКОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ В СЕВАСТОПОЛІ
В'ЯЧЕСЛАВА ЛАЩЕНКА (1875–1953)**

Андрій ІВАНЕЦЬ

orcid.org/0000-0001-7167-8183

кандидат історичних наук,

провідний науковий співробітник відділу історичних студій НДІУ

Анотація. Український національний рух початку ХХ ст. в Криму є малодослідженим, хоча тоді українці становили третю за чисельністю етнічну спільноту серед кримського населення. У статті реконструйовано основні віхи біографії одного із провідних діячів українського національного руху у Севастополі та на Чорноморському флоті у 1917–1920 рр., громадсько-політичного діяча, письменника і поета В'ячеслава Митрофановича Лащенка (1875–1953). Він народився в Єлисаветграді (сучасна назва міста Кропивницький) у родині українських інтелігентів. Вже під час навчання у вищих навчальних закладах В. Лащенко брав активну участь в українському національному русі, зокрема організував та очолив Українську студентську громаду у Варшаві. Після отримання історико-філологічної освіти викладав у школах Наддніпрянської України, де влада вважала його неблагонадійним через проукраїнські погляди та кілька разів переводила на нові місця роботи. У Севастополі під час революції 1905–1907 рр. В. Лащенко поєднував викладання у гімназії з участю у нелегальному українському патріотичному гуртку «Кобзар», який невдовзі очолив. Під час революції 1917 р. ця організація ініціювала створення Чорноморської Української Громади у м. Севастополі, яка об'єднала кілька тисяч цивільних севастопольців, моряків, офіцерів і солдатів. Громада відіграла важливу роль у розгортанні руху за українізацію Чорноморського флоту, більшість матросів якого була українцями. Першим керівником Чорноморської Української Громади у м. Севастополі обрали В. Лащенка. Влітку 1917 р. він став гласним Севастопольської міської думи за списком Української партії соціалістів-революціонерів, а восени, ймовірно, очолив Українську раду солдатських і робітничих депутатів у Севастополі. Під час частих змін влад у Криму в 1918–1919 рр. про його діяльність відомо мало, а у 1920 р. за врангелівського режиму В. Лащенко увійшов до керівництва Українського національно-демократичного блоку, який проголошував лояльність до П. Врангеля, ідеї державності України у складі федеративної Росії та створення українського війська. Після захоплення Криму більшовиками емігрував до Чехословаччини, де займався громадською, творчою та, ймовірно, викладацькою діяльністю. Під час Другої світової війни емігрував до США, але повернувся до Чехословаччини, де і помер.

Ключові слова: В'ячеслав Лащенко; Чорноморська Українська Громада в місті Севастополі; український національний рух; Крим; Голодомор.

**«A MAN PASSIONATELY DEVOTED TO THE UKRAINIAN IDEA»:
ON THE QUESTION REGARDING BIOGRAPHY OF THE HEAD
OF THE BLACK SEA UKRAINIAN COMMUNITY IN SEVASTOPOL,
VIACHESLAV LASHCHENKO (1875–1953)**

Andrii IVANETS

Candidate of Historical Sciences, lead research fellow of the Historical Studies Department of RIUS

Annotation. *The Ukrainian national movement of the beginning of the 20th century in Crimea is poorly researched, although at that time Ukrainians constituted the third largest ethnic community among the Crimean population. The article reconstructs main milestones in the biography of one of the leading figures of the Ukrainian national movement in Sevastopol and the Black Sea Fleet in 1917–1920, public and political activist, writer and poet Viacheslav Lashchenko (1875–1953). He was born in Yelysavethrad (the modern name of the city is Kropyvnytskyi) in the family of Ukrainian intellectuals. Already during his studies at higher educational institutions, V. Lashchenko took an active part in the Ukrainian national movement, in particular, he organized and headed the Ukrainian Student Community in Warsaw. After receiving a historical and philological education, he taught at schools of the Dnieper Ukraine, where the authorities considered him untrustworthy due to his pro-Ukrainian views and transferred him to new jobs several times. In Sevastopol, during the revolution of 1905–1907, V. Lashchenko combined teaching at the gymnasium with participation in the illegal Ukrainian patriotic circle «Kobzar», which soon he headed. During the revolution of 1917, this organization initiated the creation of the Black Sea Ukrainian Community in the city of Sevastopol, which united several thousand Sevastopol civilians, sailors, officers and soldiers. The community played an important role in the development of the movement for the Ukrainianization of the Black Sea Fleet, most of whose sailors were Ukrainians. V. Lashchenko was elected the first head of the Black Sea Ukrainian Community in Sevastopol. In the summer of 1917, he became a member of the Sevastopol City Council on the list of the Ukrainian Party of Socialist Revolutionaries, and in the autumn, he probably headed the Ukrainian Council of Soldiers' and Workers' Deputies in Sevastopol. During the frequent changes of power in Crimea in 1918–1919, little is known about his activities, and in 1920, during the Wrangel's regime, V. Lashchenko joined the leadership of the Ukrainian National Democratic Bloc, which proclaimed loyalty to P. Wrangel, the idea of statehood of Ukraine as part of federal Russia and the creation of the Ukrainian army. After Crimea was seized by the Bolsheviks, he emigrated to Czechoslovakia, where he engaged in public, creative and, probably, teaching activities. During the Second World War, he emigrated to the USA, but, according to the researcher, he returned to Czechoslovakia, where he died.*

Key words: *Viacheslav Lashchenko; Black Sea Ukrainian Community in the City of Sevastopol; Ukrainian national movement; Crimea; Holodomor.*

Актуальність. Громада етнічних українців Криму є другою за чисельністю на тимчасово окупованому Кримському півострові. Російська окупаційна адміністрація проводить щодо неї дискримінаційну політику, яка спрямована на поступову її асиміляцію. Важливою складовою такої політики є широкомасштабний інформаційно-психологічний пресинг, який включає у себе, зокрема, дегуманізацію образу України та українців, викривлені в українофобському напрямку інтерпретації історії, пропагування фальшивої ідеології «триєдиного російського народу», яка заперечує право на культурний та державний суверенітет українського народу. За цих умов

вивчення українського національного руху в Криму має як наукове значення, так і суспільне, адже допомагає дискримінованим кримським українцям зберегти свою ідентичність. Одним із ключових моментів у розгортанні українського національного руху був період війн і революцій 1917–1920 рр. Саме тоді він набув масовості, а його учасники створили низку структур самоорганізації, у тому числі загальнокримського масштабу. На жаль, стан української громади Криму у той період вивчений науковцями недостатньо, зокрема, вкрай мало досліджень щодо її лідерів та активістів. Одним із провідних діячів українського руху у Севастополі у 1917–1920 рр. був В'ячеслав

Митрофанович Лащенко, але чимало сторінок його біографії лишилися поза увагою науковців.

В історії українського національного руху в Криму на початку ХХ ст. громадсько-політичний діяч, педагог, письменник і поет В. Лащенко зіграв важливу роль. Низка монографій та статей про українізацію Чорноморського флоту у 1917–1920 рр. містять згадки про нього, адже він був одним із організаторів та першим головою Чорноморської Української Громади в Севастополі. Історики також описують його дії, коли аналізують український національний рух у Севастополі або в Криму в цілому (В. Сергійчук [27]), ситуацію в Криму у період війн і революцій 1917–1921 рр. Є у науковій літературі стислі вказівки на його твори як літератора, цікаву, хоч і не повну, його еміграційну бібліографію уклали чеські дослідники З. Рахункова, М. Рехакова та І. Вацек [37, с. 395–396], а російські дослідники на підставі деяких російськомовних поезій В. Лащенка навіть включають його до бібліографічних описів російських поетів [24, с. 292]. Окремі його твори вміщені до сучасної антології «Українська поезія кінця ХІХ – середини ХХ століття» [29]. У спогадах непересічних українських діячів П. Феденка, Д. Дорошенка та Є. Чикаленка описані епізоди, які розкривають позицію В. Лащенка у період його навчання та викладання на початку ХХ ст. Життєпис В. Лащенка у формі коротких статей є в «Енциклопедії Сучасної України» (автор В. Мацько) [20], біобібліографічному довіднику, упорядкованому Л. Бур'ян [9, с. 126–127], статті про український національний рух у Севастополі на початку ХХ ст. Д. Рогожина [23, с. 99]. Але переважно згадки у наукових статтях і

книжках про його життя і діяльність є уривчастими, неповними, містять лакуни і помилки.

У зв'язку з цим **метою** розвідки є дати загальний опис біографії діяча, який відіграв вагомий роль в українському національному русі Севастополя у 1917–1920 рр.

Виклад основного матеріалу. Народився В'ячеслав Лащенко у 1875 р. в Єлисаветграді (тепер Кропивницький) у родині інспектора Єлисаветградського духовного училища українофіла Митрофана Лащенка (1832–1903). Останній був одним із засновників української громади в місті, підтримував контакти з братом Т. Шевченка Варфоломієм та зберігачем могили Кобзаря в Каневі, педагогом і просвітником В. Гнилосировим, а в 1870-х роках очолив Єлисаветградське товариство поширення грамотності та ремесел, яке об'єднувало представників духовенства, дворянства та інтелігенції (зокрема, І. Карпенка-Карого, О. Михайловича). В родині Лащенків панувала патріотична атмосфера, батьки були свідомими українцями [21]. Тож не випадково молодший брат В'ячеслава Ростислав Лащенко (1878–1929) став видатним правником, вченим і педагогом, його донька Галина Ростиславівна – українською письменницею, а її брат Олег, окрім занять поезією, був у 1930-х роках заступником керівника культурної референтури ОУН, а після смерті її очільника та свого друга О. Ольжича у нацистських застінках очолив цю структуру у 1944 р.

Середню освіту В. Лащенко здобув у Олександрійській гімназії. За спогадами Д. Дорошенка, він поступив до Київського університету св. Володимира [6, с. 10], а потім вчився на словесному відділенні Ніжинського історико-філологічного

інституту князя Безбородька. Більшість дослідників пишуть лише про його навчання у Ніжині. Під час навчання в інституті В. Лашенко, схоже, брав активну участь у проукраїнській громадській діяльності. Літературознавець і фольклорист В. Данилов згадував у 1961 р., що у 1899 р. учасники гуртка самоосвіти, який об'єднував студентів Історико-філологічного інституту та гімназистів Ніжина, вирішили відзначити роковини смерті Т. Шевченка чи не єдиним можливим тоді легальним способом – панахидою. У ній брав участь і В. Лашенко. Завдання було непростим – за пару років до того у Ніжині священник, імовірно, перелякався і просто не прийшов на службу в церкву. У 1899 р. обрали храм на околиці міста в Авдіївці. За спогадами, під час панахиди молодь не хрестилася, оскільки «всі вони були тим, що французи називають *l'homme de libre pensée*» (вільнодумці), то священнику довелося винести, як після молебня, на престольний хрест для цілування. Ввечері молодь зібралася у старшого за віком громадського діяча, майбутнього депутата Держдуми Я. Гужовського, щоб продовжити вшанування Т. Шевченка. В. Лашенко на цьому зібранні «з дрожанням у голосі і ледь не із сльозами на очах» читав заборонені поеми Кобзаря «Сон» і «Кавказ» [8, с. 58]. Цікаво, що активна українська молодь у Ніжині мала соборницькі переконання. Про це свідчить те, що учасники шевченківського заходу почали збір коштів для відкриття українського університету у Львові, оскільки діючий мав польський характер.

В. Данилов у спогадах характеризує В. Лашенка часів навчання у Ніжині як «людину емоційного темпераменту, пристрасно віддану українській ідеї, але таку,

що не мала ані певної політичної програми, ані серйозного погляду на життя» [8, с. 57]. Наскільки щиро писав останні слова у характеристиці знайомого «антирадянщика» мемуарист у хрущовському СРСР, є питання. Ймовірно, політичні погляди він дійсно міг ще виробляти, але і його подальші дії, і свідчення сучасників спростовують твердження про його легковажне ставлення до життя. В. Данилов пояснює переведення В. Лашенка із Ніжинського історико-філологічного інституту у Варшавський університет конфліктом із російським філологом, етнографом і візантиністом професором М. Сперанським.

У жовтні 1901 р. 26-річний елисаветградець переїхав з Ніжина у Варшаву, де почав навчатися на третьому курсі історико-філологічного факультету університету і зразу проявив себе як організатор українського студентства. «Це був студент з певним організаційним досвідом і традиціями. Він розшукував студентів-українців і у Варшавському Політехнікумі та у Ветеринарному Інституті і подав думку заложити Українську Студентську Громаду. Виявилось, що нас, українців-студентів у Варшаві набереться понад два десятки і є з кого скласти громаду», – згадував Д. Дорошенко. Так, у польській столиці з ініціативи В. Лашенка з'явилася одна з перших громад українського студентства. Перша така громада виникла у Києві у 1893 р., потім у Харкові (1897), Санкт-Петербурзі (1898), Москві (1898), Дерпті (Тарту, 1898). Цікаво, що майбутнього непересічного історика, педагога та громадсько-політичного діяча, міністра закордонних справ Української Держави Д. Дорошенка до проукраїнської публічної діяльності залучив також В. Лашенко.

Консолідувати студентів-українців у Варшаві допомогла боротьба за український університет у Львові. У 1871 р. у Львівському університеті скасували німецькомовне навчання і перетворили його на утравістичний (двомовний: польсько- і україномовний), втім вже з 1879 р. викладання велося офіційно насамперед польською. Одразу почалася боротьба українців за викладання своєю мовою у виші або утворення окремого університету. Восени 1901 р. вона загострилася. У листопаді студенти-українці попри заборону ректора провели загально-студентське віче у залі університету, після чого п'ятьох студентів відрахували з вишу, що викликало обурення учасників віча. 1 грудня 1901 р. студенти-українці на другому вічі ухвалили рішення припинити навчання у Львівському університеті й перевестися до вишів в інших містах [36, с. 546]. Кілька сотень українців перейшли до навчання в університети Праги, Відня, Кракова. Для їх підтримки було, зокрема, створено Сецесійний фонд, до якого надійшло 100 тисяч крон, серед яких були гроші від українців з Варшави.

З ініціативи В. Лащенка варшавські українці-студенти вирішили вислати львівським студентам адресу із заявою про солідарність з ними і зібрати гроші у Сецесійний фонд. Українська Студентська Громада доручила це зробити автору пропозиції та Д. Дорошенку. «Я із завяттям узявся до цієї праці, це ж був мій перший виступ на українському громадському полі», – згадував останній. За інформацією Д. Дорошенка, текст адреси у «доволі уміркованому тоні» щодо поляків склав В. Лащенко, який вважав потрібним «додержуватись певної дипломатії», а закінчувалася вона

словами вірша Володимира Самійленка «Україна»: «Ми бороним наші хати, наші тихії гаї». Наприкінці 1901 р. у Варшаві гастролювала видатна оперна співачка Соломія Крушельницька. В. Лащенко, який чув її перед тим, імовірно в Одесі, заявив, що вона українка, і поніс їй адресу на підпис. Українська оперна діва не тільки першою підписала документ, а й передала на допомогу учасникам сецесії 25 рублів. «Це нас підбадьорило. Підписало адресу, коли не помиляюсь, 35 людей, майже самі виключно студенти. Грошей зібрали кілька десятків рублів і вислали до Львова. Певна річ, львину частину збірки склали пожертви Крушельницької, бо решта пожертв були скромні студентські карбованці. Текст адреси в російському перекладі я вислав до редакції газети «Новости», і вона надрукувала його в скороченні», – згадував Д. Дорошенко [6, с. 12].

В. Лащенко познайомив його у Варшаві з військовим урядовцем Онуфрієм Василенком, який раніше видав у Севастополі своє українське оповідання і мав у бібліотеці українські часописи, що особливо зацікавило Д. Дорошенка. Помешкання родини Василенків у Краківському передмісті Варшави стало місцем зборів студентської громади, а потім за порадою «артільного батька», відомого кооперативного діяча Миколи Левитського, там же влаштували студентську їдальню [6, с. 11].

Після отримання вищої освіти В. Лащенко працював у різних гімназіях Київського, Одеського та Кавказького навчальних округів. П. Феденко пояснює це тим, що «він мав вплив на збудження національної свідомості учеників. Адміністрація вважала Лащенка за небезпечного для цілості Російської імперії і

не давала йому «нагріти місця»: майже щороку його переводили на службу в середніх школах неісходимої держави» [32, с. 500]. Під час праці у гімназії в Олександрії він, за свідченням П. Феденка, вплинув на становлення української ідентичності Дмитра Чижевського (1894–1977), який у майбутньому став вченим із світовим ім'ям, філософом, істориком філософії та слов'янських літератур, викладачем університету в Гарварді.

В Олександрії, де В. Лащенко, ймовірно, викладав у 1906 р. [20], стався епізод, який розкриває його як чуйну людину і гуманіста. Після російсько-японської війни 1904–1905 рр. в Олександрію привезли китайських дітей-сиріт, і він, за словами П. Феденка, як «людина доброго серця» усиновив одну з них. Під ім'ям Михайло Лащенко юний китаєць вчився у гімназії в Олександрії, а опікун забезпечував його матеріально [32, с. 500].

На початку ХХ ст. В. Лащенко опинаяється у Севастополі, де займається викладанням у жіночій гімназії та громадською діяльністю. Навряд чи це сталося у 1900 р., як припускає В. Мацько [20], адже тоді він навчався у Ніжині. Відповідно і припущення, що саме В. Лащенко заснував український патріотичний гурток «Кобзар» у Севастополі [21], який відіграв значну роль у започаткуванні українізації Чорноморського флоту (далі – ЧФ) у 1917 р., навряд чи відповідає дійсності. Версія, що це зробили співзасновники першої на Наддніпрянщині партії – РУП, військовослужбовці ЧФ – інженер, авіатор і винахідник Л. Мацієвич та інженер О. Коваленко більш обґрунтована [1, с. 79]. В. Лащенко перейняв керівництво гуртком «Кобзар», ймовірно, у 1906 р., коли Л. Мацієвич виїхав до Петербурга [23, с. 99].

Разом з тим безсумнівно, що у діяльності організації «Кобзар», яка об'єднувала кілька десятків офіцерів ЧФ та інтелігентів Севастополя і діяла переважно підпільно, В. Лащенко як її голова з дореволюційних часів відіграв важливу роль.

У 1916 р. він викладав у Петроградській середній торговельній школі, але вже навесні 1917 р. знову був у Севастополі. Очолюваний ним гурток «Кобзар» виконував значну роботу з організації українців Севастополя та Чорноморського флоту на початковому етапі революції. Ця організація займалася культурно-просвітницькою діяльністю. Настрої, які панували у «Кобзарі», сучасник характеризував так: «Щодо їх мрій, надій і поривань, скажу коротко: тут було все, що можна було знайти у людей, вихованих на рідній літературі, людей, що в ті часи відверто виявляли своє «я». Це були світочі, які в ті часи темряви світили своєму народові, та тодішня дійсність ставила навіть таку працю в неможливі умови. Тому праця та головню обмежувалася сферою самого гуртка. Як наставляли «світліші» часи, сприятливі, тоді удавалося гурткові давати театральні вистави – єдиний тоді спосіб поширювати прилюдно рідне слово, показати минуле в історичних п'єсах. А надходили й такі часи, коли гурток на цілі роки ставав нелегальною організацією, члени його попадали в індекси тяжко небезпечних людей, обтяжених невимовним підозрінням – звичайно в таких умовах гурток не тільки не міг працювати для загального добра, а сам для себе, гурток розпорозувався» [21].

Революція 1917 р. спочатку принесла загальногромадянські свободи і скасування дискримінаційного законодавства у сфері міжнаціональних відносин в колишній Російській імперії. Після

гнітючих трьох перших років війни гурток «Кобзар» отримав змогу вести повноцінну публічну діяльність, що збіглося з підйомом українського національного руху. А потенційна його база була значна, бо хоча в Криму українці становили орієнтовно десятку частину населення, але ЧФ, який мав головну базу у Севастополі, комплектувався переважно із жителів південних і східних українських губерній. 2 (15) квітня 1917 р. у газеті «Крымский вестник» з'явилося звернення за підписами В'ячеслава Лащенко, Івана Лихоноса та Олексія Коломійцева «До Українців м. Севастополя»: «Кличемо членів застиглого під лютими морозами гуртка «Кобзар» в Севастополі і інших українців на установчі збори для обміркування нового статуту Севастопольської Української Громади і намічення дня загального зібрання всіх членів. Установчі Збори мають відбутися 4 квітня (апріля) в залі старого жандармського управління коло градоначальства в 7-й год. вечора. Про день загального зібрання всіх членів буде особлива оповістка в газеті «Кримській Вістник» [19, с. 4].

На заклик «Кобзаря» на перші збори після революції 1917 р. прийшло понад 500 осіб, хоча, за словами В. Лащенко, старі члени гуртка очікували близько 50 [21]. Основну масу присутніх склали матроси, солдати, офіцери, військові чиновники, були також цивільні особи, чимало жінок. Установчі збори мали проходити в будинку старого жандармського управління, але через велику кількість учасників їх перенесли у великі довгі сіни Пушкінської школи. Атмосферу на першому засіданні передають спогади М. Михайлика: «Публіка стоїть... Відразу тиша: на трибуні низького зросту сухорлявий чоловік. На устах

приємна, мила усмішка... очі світяться. В руках книжка, зшитки... Павза... Гробова тиша... Бо ж має залунати з трибуни перше українське слово... Слово, яке почує нарід, військо, фльота...

– Збори вважаю відчиненими. Прошу обрати голову зборів.

Сказав і зійшов з трибуни».

Старий член «Кобзаря» І. Лихонос розповів про заслуги В. Лащенко і запропонував його кандидатуру, яку присутні підтримали. «Знову на трибуні той самий пан, що відчиняв збори. Довгі і рясні оплески... Лащенко звернувся до зібраних своїм приємним, але тихим голосом» [21]. Він розповів про історію гуртка і закликав українців до гуртування та праці. Військові у виступах говорили про українські організації на кораблях і в частинах. Було ухвалено розробити проект статуту організації українців, для чого обрали тимчасову раду. Учасники установчих зборів вирішили:

1. Назвати українську громаду назавше: Чорноморська Українська Громада в м. Севастополі (далі – ЧУГ Севастополя).

2. Послати привітання від голови Ради, Чорноморської Громади українському конгресу в Києві.

3. Після довгого обговорення одногосно вирішили за браком часу не посилати свого представника на конгрес.

4. Одногосно ухвалили довести війну до повної перемоги [19, с. 4].

Завершилися збори гуртовим співом «Заповіту». Всеукраїнський конгрес у Києві 6–8 (19–21) квітня 1917 р. переобрав склад Української Центральної Ради і перетворив її із київської організації на центральне представництво українського національного руху.

На пропозицію В. Лащенко у проекті Статуту зафіксували, що членом

української громади Севастополя може бути неукраїнець за етнічним походженням, що захоче працювати у громаді і ставиться прихильно до українців. М. Михайлик підкреслює: «Самий факт, що це було зафіксовано в статуті, свідчить про відсутність будь-якого шовінізму при всіх тим захопленню справою і нагінкою з боку москалів» [21].

9 (22) квітня 1917 р. відбулися загальні збори Чорноморської Української Громади м. Севастополя, на яких знову головував В. Лащенко. Приміщення цирку Трущці, розраховане на 5 тис. сидячих місць, було переповнене, люди стояли не лише на гальорці та в проходах, а навіть на арені. Здебільшого це знову були військові. М. Михайлик так описує відкриття цього зібрання: «На трибуні голова комісії (з вироблення Статуту. – А. І.) В. Лащенко. Лагідно вітає збори. Промова довга... вся густо пересипана цитатами з «Кобзаря». Йде оповідання про минуле України, про тих, що мріяли про волю і працювали у підземеллі... Промова в душі високого ідеалізму і любови до ближнього. «Пани-магнати нас роз'єднали, а ми б і досі так жили, як рідні»... Закликає Українців і Москалів і Поляків не сваритися, дати один одному спокій, волю і стиснути взаємно руки. Під оплески і вигуки «Ура» і «Слава» сходить оратор з трибуни і на його місці появляється струнка енергійна постать морського старшини» [21].

Промовці на зборах пропагували ідею автономії України в федеративній російській республіці [26]. Члени організації вислали на ім'я командувача ЧФ Олександра Колчака телеграму українською мовою: «Чорноморська Українська Громада на своїх установчих зборах 4 квітня постановила послати Вам своє привітання. Одностайно ухваливши вести війну

до перемоги, піддержувати всіма силами Тимчасовий уряд і на Всеросійських установчих зборах обстоювати автономію України в федеративній республіці російській, словами пісні нашої кличемо: «Душу й тіло ми положим на свою свободу». У відповідь прийшла телеграма: «Прошу принять мою благодарность за выраженное мне приветствие и от души желаю молодому обществу послужить делу организации и объединению Украины на общую пользу нашей родины. Вице-адмирал Колчак» [26, с. 4]. Учасники заходу висловилися також за українізацію школи, церкви, армії.

На зборах 9 (22) квітня 1917 р. було обрано Раду Чорноморської Української Громади м. Севастополя у складі 24 осіб. На своєму засіданні Рада обрала президію: головою став В'ячеслав Лащенко, його заступниками – вчитель Олексій Коломійцев і матрос ЧФ Михайло Пащенко, писарем – однорічник Севастопольської школи авіації Михайло Михайлик, а скарбником – вчитель Іван Лихонос. У складі ЧУГ діяли військова, агітаційно-пропагандистська, господарська і просвітницька секції. Останню очолювали полковник Володимир Савченко-Більський (у 1920 р. керівник Головної Військово-морської управи Військового міністерства УНР, генерал-хорунжий) і В'ячеслав Лащенко.

У цей час в Севастополі набрав суспільно-політичної ваги такий революційний виборний орган, як Совет депутатів армії, флота і робітників, на чолі з російським соціал-демократом лікарем Н. Канторовичем, унтер-офіцером (з травня – прапорщиком), російським есером К. Сафоновим та підполковником А. Верховським. Для встановлення відносин засідання Совета відвідала

президія ЧУГ Севастополя, щоб привітати та повідомити про створення української організації. У своїй промові в Советі В. Лащенко розповів про те, що українці – це нація, яку революція звільнила разом з іншими від кайданів, і що вони будуть боронити цей здобуток революції і прагнути до здійснення національних ідеалів. Великоросів він закликав до братерського єднання як рівних з рівними. Його промова «понад всякі сподівання» була зустрінута гучними оплесками, а один із лідерів Совета Сафонов запропонував наступному оратору виступати українською мовою, яка всім зрозуміла. «З візити делегація Ради винесла якнайліпше вражіння і надію на можливе співжиття з московським народом, бодай до пори до часу», – резюмував у спогадах писар ЧУГ М. Михайлик. Імовірно, ця зустріч сприяла тому, що коли навесні 1917 р. Совет залишив приміщення на Нахімовському проспекті, 33, то його зайняла ЧУГ Севастополя.

Громада швидко організувала бібліотеку і читальню, хор, її театральна комісія почала організовувати вистави. Вона чисельно зростала, зокрема, у травні 1917 р. до неї приєдналася дружина командувача ЧФ Софія Колчак. Загалом навесні вона налічувала орієнтовно 4000 членів [21]. Це був час масових заходів і Рада ЧУГ організувала навесні–влітку кілька велелюдних українських маніфестацій, а її представники брали участь у публічних акціях, які організували інші дівці суспільно-політичного життя. Так, наприклад, на запрошення Центрального військового комітету м. Севастополя представники ЧУГ взяли участь у травні 1917 р. в перепохованні 12 моряків-очаківців, страчених у 1905 р. на о. Березань за участь

у революційному виступі проти царизму. Тисячі моряків та воїнів гарнізону Севастополя, севастопольців, а також батьки розстріляних провели цей захід. У своєму виступі на перепохованні В. Лащенко виголосив промову у дусі революційного оборонництва українською: «Спіть спокійно, товариші, спіть! З вашої крові вирости ті червоні квітки, що ми носимо зараз на своїх серцях. З цих квіток виростуть колись великі дерева й під ними над морем волі безкраїм, простягнувши руки, спочинуть колись наші діти і, спочиваючи, своїм тихим словом, згадають ваші наймення, як і ми зараз згадуємо їх. Спіть же спокійно товариші! Коли ж, не дай Боже, зірветься з німецького моря злий вітер, загуркотить грім, підуть по небу чорні хмари, затемнюючи сонце волі, рівності і братерства і тим квіткам, що зросли з вашої крові буде загрожувати буря – вставайте тоді, товариші, з ваших могил! Піднімайтесь і земні, і небесні сили і поруч з нами бороніть волю! Поки-ж... поки-ж спіть спокійно, товариші» [5, с. 4].

Одним із наймасовіших заходів, організованих ЧУГ Севастополя, стало відзначення 27 травня (9 червня) 1917 р. Українських Зелених свят. За газетними повідомленнями, у них взяли участь 20 тис. осіб. Захід почався з панахиди по Т. Шевченку, яку правив українською мовою священник Станкевич. Співав хор громади, одним із учасників якого була майбутня прима оперної сцени України Оксана Петрусенко. У маніфестації взяли участь вищі представники флоту, порту, гарнізону та фортеці. Командувач ЧФ адмірал Колчак у промові нагадав історію боротьби козацтва за кращу долю своєї країни, висловив радість з приводу свята воскресіння і відродження

України, а також заявив, що міцний дух справжньої української демократії – це скеля, об яку розіб'ються вороги. Адмірал вітав українство і бажав великого розвою вільній невмирущій Україні. Маніфестанти відповіли криками «Слава!» і під музику вирушили містом [34, с. 4], частина з них була одягнена в козацькі однострої, національний одяг і рухалася на конях та возах з волами.

По дорозі їх вітали різні організації та прості містяни. Голова ЧУГ В. Лащенко звернувся до учасників заходу із словами: «Був день. Дзвонили дзвони, ревли гармати по Україні і так як і зараз йшов ти, народе український, і як море червоне – йшло твоє військо з корогвами. Це було тоді, як Україна, обстоючи права свого народу, боролася з Польщею. І от зараз знову йдемо ми з корогвами, але йдемо поруч з братами і дружніми нам демократичними народами виборювати не тільки своє щастя й волю, а й щастя й волю усіх народів Європи. Настав той суд, який прорікав наш великий поет. Незабутній наш Кобзарю! По своєму великому пророчому слову кидай і лани і гори і лיןь до самого Бога молитися, щоб буря минула і серед братніх народів світу зацвіла щастям і волею, засяяла славою наша вільна земля» [34, с. 4].

Із збільшенням чисельності громади стали помітними різні підходи між старими поміркованими членами національного руху і новими його, більш радикально налаштованими, діячами до вирішення організаційних, політичних і військових питань. Писар ЧУГ Севастополя М. Михайлик, який належав до другої групи, так охарактеризував цю колізію: «Рада Чорноморської Громади, що складалася з старих членів «Кобзаря», людей з вузьким політичним обрієм,

заляканих, цілковито не підготованих до активної, рішучої і безоглядної боротьби, а до того захоплених несподіванкою, бо Бог їх святий знає, чому вони не передбачили, що примхувата історія може поставити їх перед таким моментом, що відкриє їм можливості до цілковитого визволення нації з-під ярма, яке вони самі так з цілого серця ненавиділи, і створення «своєї хати», «своєї правди і волі», своєї держави, – отся, кажу, Рада жахалася навіть думки про переобрання проводу. Поволі і несміливо (з пієтету до старших) почалася оформлюватися в Раді опозиція в особах молодих її членів, до яких пристали два-три старші члени. Молоді повинні були стримувати свою енергію і запал, щоби не завалити самої Громади, в будування якої і вони вложили солідну долю енергії і праці, і спинились на лагідній тактиці повільного, нераптового здійснення своїх домагань» [21].

Оскільки скликати часто загальні збори кількатисячної громади не було можливості, а завдання розгортання українського руху на ЧФ стояло гостро, то молоді її члени запропонували надати право президії ЧУГ скликати делегатів від українських гуртків у частинах і від самих частин. У квітні 1917 р. відбулося перше таке зібрання, на яке прибуло близько 60 делегатів. Їх поінформували про діяльність ЧУГ і український рух загалом, вони ж у свою чергу – про організації українців на флоті, які на той момент були ще не на всіх кораблях. З'ясувалося, що «свідомих українців багато, але бракує провідників, недостає літератури, не чути зовсім Центру...» [21]. Після цього зібрання почалася планова організація українців у всіх частинах ЧФ, налагодилися їх міцні робочі контакти з Радою ЧУГ Севастополя.

ЧУГ Севастополя з моменту заснування діяла як частина загальнонаціонального українського руху, орієнтованість на Українську Центральну Раду в Києві як на його організаційний та ідейний центр. Представники громади прагнули брати участь у форумах всеукраїнського рівня. 5–8 (18–21) травня 1917 р. в Києві проходив I Всеукраїнський військовий з'їзд, у якому взяли участь близько 900 делегатів від 1,5 мільйона військових-українців. Наприкінці квітня 1917 р. за ст. ст. у Севастополі делегатські збори представників корабельних команд ЧФ, артилерійських і авіаційних частин обрали двох своїх представників на з'їзд – матроса Лінника і М. Михайлика. Їм дали наказ відстоювати найширшу автономію України зі всіма рисами незалежної держави, урядом, військом і флотом, негайною плановою українізацією Чорноморського флоту [21]. М. Михайлик згадує, що перед виїздом на з'їзд голова Ради ЧУГ В. Лашенко, який був у добрих відносинах із заступником УЦР В. Винниченком, доручив чорноморцю попросити у цього лідера національного руху прислати «когось з видних осіб, що мав би налагодити тут працю, провадити широку агітацію і взяти за неї відповідальність» [21]. У той момент керівництво УЦР було переобтяжено завданнями із координації національного руху, розбудови його інституцій та підготовкою до створення державних структур, мало недостатній кадровий резерв і, на жаль, ще не усвідомило значення Севастополя і Чорноморського флоту для гарантування безпеки України, захисту її інтересів на морі. Перед ЧУГ тоді стояла низка складних практичних завдань з організації та захисту інтересів українців Севастополя і флоту,

сприяння вирішенню загальнонаціональних завдань – підготовка до виборів в органи самоврядування, до Всеросійських Установчих зборів, українізація флоту і частин Севастопольської залоги нерідко в умовах протистояння з російськими політичними силами, яке часом переходило у фізичні сутички із драматичними наслідками, та непростих відносин з органами влади тощо.

М. Михайлику вдалося зустрітися під час військового з'їзду і виконати доручення В. Лашенка. В. Винниченко познайомив його з С. Петлюрою, якого на з'їзді обрали головою Українського Військового Генерального Комітету (далі – УВГК). Писар ЧУГ запросив останнього відвідати Севастополь і прислати туди досвідченого організатора для постійної роботи. «Зайнявши відповідальну посаду голови У.В.Г.К. наш будучий вождь очевидно забув про свою розмову з молодим однорічником», – записав у спогадах Михайлик.

У червні 1917 р. відбуваються важливі з точки зору самоорганізації українців та розбудови державних структур події в Києві – 10 (23) червня УЦР проголосила у I Універсалі автономію України, а 15 (28) червня створила виконавчий комітет/уряд автономії Генеральний секретаріат. Початок реального утворення державних структур хай поки лише автономної України викликав потребу тісного контакту УЦР і регіональних організацій. 25 червня (8 липня) 1917 р. ЧУГ в Севастополі провела загальне зібрання представників флоту, гарнізону і громадян міста, від імені яких «кошовий атаман» М. Неклієвич надіслав телеграму до УВГК з вітаннями «українському озброєному війську на фронті, котре міцно боронить землю і волю Неньки України» [2, с. 2].

26 червня (9 липня) на ранковому засіданні П'ятих загальних зборів УЦР, на якому головував М. Грушевський, заслуховувалися доповіді з місць діячів українського національного руху. Другим виступав В. Лащенко, який привітав УЦР від імені Чорноморської громади, розповів про її склад (матроси, солдати, робітники) та про заснування у Севастополі військового клубу імені кошового Сірка. Доповідач відзначив, що при заснуванні громада зустріла прихильне ставлення з боку громадських організацій і адмірала Колчака, але із зростанням її чисельності виявилось неприхильне ставлення до українців, головним чином з боку російських соціал-демократів. ЧУГ робили закиди у буржуазності, але гострих проявів ворожнечі не було. Громада має фракцію УПСР, декілька комісій, веде видавничу діяльність, влаштувала національне свято. Наприкінці виступу В. Лащенко попросив УЦР звернути особливу увагу на Чорне море, на працю чорноморських громад [30, с. 128].

У спогадах Я. Христича йдеться, що «у неділю 28 червня 1917 р.» (того року 28 червня за ст. ст. припало на середу) Севастопольська ЧУГ влаштувала віче-мітинг у театральній залі під головуванням В. Лащенка, на якому гість із Києва, член фракції УСДРП в УЦР Іван Романченко, зачитав текст І Універсалу. Виступ був зустрінутий бурхливими оплесками. Сам Я. Христич доповів про персональний склад першого українського уряду – Генерального секретаріату. В. Лащенко подякував присутнім за дотримання порядку і закриття віче, після чого моряки обступили на сцені І. Романченка, дякували за виголошення Універсалу та просили частіше відвідувати Севастополь [33, с. 155].

За спогадами Я. Христича, під час візиту у червні 1917 р. до Севастополя відомої російської есерки, політкаторжанки Катерини Брешко-Брешковської нібито вона взяла участь у вічі, організованому ЧУГ, у цирку Труці, де головував В. Лащенко. Під час заходу у «бабусі російської революції» відбулися дебати з лідерами українського руху у Севастополі та на флоті В. Лащенком, І. Прокоповичем, І. Усенком, Я. Христичем. Згідно зі споминами останнього, записаними вже наприкінці 1960-х років, українці виступали на теми: «Повне відокремлення України від Росії-Московщини, Чорне море з портами і Чорноморська флота разом з Кримським півостровом мають належати до Самостійної України» [33, с. 157]. На нашу думку, якщо така зустріч відбулася, то дебати були, ймовірно, не щодо державної самостійності, а щодо практичного втілення в життя автономії України, вже проголошеної І Універсалом, до Всеросійських Установчих зборів.

16 липня 1917 р. пройшли перші демократичні вибори до Севастопольської міської думи, на яких український список (за інформацією В. Корольова) УПСР [10, с. 83] отримав третій результат – майже 2,5 тис. голосів (для порівняння: російські есдеки – 2,5 тис., а російські есери – 40,5 тис.) [23] і 3 місця із 71 в органі самоврядування. В. Лащенко разом із вчителями І. Лихоносом та О. Коломійцевим був обраний гласним і зрікся головування в ЧУГ Севастополя. Замість нього новим головою обрали мічмана Я. Христича [33, с. 152]. У цей час ситуація в місті ставала все більш нестабільною: загострилося протистояння між матроською масою, нижніми чинами загалом і офіцерством, після агітації пробільшовицьки налаштованих

моряків, які прибули з Балтійського флоту, бунту на флоті проти офіцерів віце-адмірал А. Колчак змушений був залишити посаду командувача ЧФ, зросло напруження між прихильниками та противниками українізації кораблів та військових частин, поширювалася різноспрямована пропаганда різноманітних політичних сил.

Український рух у Севастополі у 1917 р. поступово структурувався: на додаток до ЧУГ виникли організації українських партій і Чорноморський український військовий комітет, а 12 листопада завершилося формування Севастопольської української ради військових і робітничих депутатів, яка проіснувала до початку 1918 р. Головою цієї ради став В. Лащенко [3, с. 183]. Попри всі суперечки щодо українізації війська та українського державного будівництва з російськими політичними силами українські організації Криму і після захоплення влади більшовиками в Петрограді здебільшого продовжували залишатися прихильниками демократії та поміркованого соціалізму, що зближувало їх з табором російської революційної демократії та органами кримськотатарського національного самоврядування. 4 грудня 1917 р. РНК советської Росії висунув ультиматум УЦР щодо визнання його влади, яким де-факто оголошувалася війна УНР. 5 (18) грудня 1917 р. у Севастополі представники політичних партій, Центрального комітету ЧФ, Української ради, кримськотатарського, польського, молдавського комітетів, великоруського і білоруського віч м. Севастополя зібралися для обговорення ситуації. Дебати були бурхливими, лунали протилежні думки. Представники українських соціалістів ратували за створення однорідної

соціалістичної влади на федеративних основах, що мало, на їх думку, не дозволити «двом узурпаторам» (Леніну і Троцькому) «пролити кров на Україні». Цю лінію підтримав голова Української ради військових і робітничих депутатів В. Лащенко. Він, зокрема, наголосив: якщо більшовицькі комісари «підуть з насильством, то ми мертвих примусимо стати на захист свободи, яку ніколи не віддамо» [10, с. 40]. Загалом зібрання засудило дії РНК Росії і висловилося на підтримку Всеросійських Установчих зборів.

Стихійна українізація ЧФ та діяльність ЧУГ Севастополя призвели до підняття українських прапорів у липні-грудні 1917 р. на низці кораблів, у тому числі на найсучаснішому лінкорі «Воля», до відправки у листопаді куреня імені гетьмана Сагайдачного (понад 600 моряків) у Київ для захисту УЦР. У жовтні та листопаді 1917 р. весь флот двічі тримав протягом дня синьо-жовті стяги на честь українізації деяких кораблів на Балтійському флоті та у зв'язку з проголошенням III Універсалом Української Народної Республіки, яка мала зберігати федеративний зв'язок з іншими державними утвореннями на постімперському просторі. Разом з тим у цьому Універсалі в описі кордонів зазначалося, що до меж нової республіки входить «Таврія без Криму». За контроль над флотом наприкінці 1917 р. велася жорстка боротьба між проукраїнськими силами, російською революційною демократією та російськими ліворадикалами. Виведення Севастополя і Криму за межі УНР створило більш сприятливі умови для політичних сил, які опонували українізації. Зрештою, після більшовицького перевороту у Петрограді російські

ліворадикали на чолі з більшовиками, попри відсутність підтримки серед більшості кримчан, захопили владу у Севастополі та над ЧФ і перетворили флот на головну зброю для захоплення влади в Криму, а також направляли моряків для повалення органів влади в Україні та на півдні Росії.

На початку 1918 р. вони розпустили тимчасові органи влади та органи самоврядування у Таврійській губернії, органи національного самоврядування кримськотатарського народу, утворені в грудні 1917 р., та встановили свою диктатуру. ЧУГ Севастополя продовжила напівлегальну діяльність. Навесні 1918 р. щойно проголошене більшовиками і лівими есерами ефемерне державне утворення – Соціалістична Радянська Республіка Тавриди – пало в результаті наступу військ УНР, Німецького Райху та кримськотатарського повстання. У квітні 1918 р. у Севастополі поживавився український рух, тисячі людей стояли в чергах, щоб отримати громадянство УНР, а 29 квітня 1918 р. ЧФ підняв українські прапори. Німеччина скористалася тим, що УНР, яка проголосила IV Універсалом незалежність, не закріпила права на Крим у III Універсалі та при підписанні Брестського миру примусила українське військове з'єднання залишити спірний півострів та окупувала його. У травні 1918 р. німецькі війська наказали спустити на більшості кораблів ЧФ у Севастополі українські прапори та демобілізували їх команди, члени яких виїхали за межі Криму. Демобілізація флоту різними владами, дезертирство, виїзд частини моряків та офіцерів до Києва на захист УЦР і для розбудови органів влади УНР зменшили чисельність ЧУГ та її соціальну базу. Фактично з 1918 р. у

джерелах вже йдеться не про громаду, а інші форми самоорганізації українців у Севастополі.

28–29 серпня 1918 р. представники національного руху цього міста взяли участь у I З'їзді українських організацій Криму, який відбувся у Сімферополі та утворив Крайову Українську Раду в Криму. Представник Українського клубу Севастополя І. Лихонос навіть головував на цьому зібранні. Втім згідно з протоколом з'їзду В. Лащенко серед делегатів не було [27, с. 191]. Не зафіксовано його і серед учасників II З'їзду українських організацій Криму, який відбувся 11 серпня 1919 р. у Севастополі вже під час панування денікінського режиму. Разом з тим, імовірно, він продовжував педагогічну, громадсько-політичну та літературну діяльність у цей час. Відомі публікації його поетичних творів у «Літературно-науковому віснику» у 1917 і 1918 роках [11; 12; 13; 15]. До речі, В. Мацько вважає, що як поет він «досконало володів технікою віршування, зображально-виражальними засобами, хоча іноді задля римування вдавався до неприродних наголосів» [20]. Є згадки дослідників про те, що у період УНР В. Лащенко був директором української гімназії в Одесі [9, с. 127].

Як не парадоксально, підйом українського руху відбувся в Криму у 1920 р. в умовах білої диктатури П. Врангеля. На півострові скупчилося чимало біженців з українських губерній, серед нижніх чинів та солдатів російської армії чи не більшість становили українці Наддніпрянщини і Кубані, значна частина офіцерів служила в арміях Української Держави і УНР. Після поразок 1919 – поч. 1920 рр., однією з вагомих причин яких було шовіністичне та великодержавне ставлення

до інтересів народів на постімперському просторі, врангелівський режим намагався проводити ліберальнішу політику у національному і соціальному питаннях. Для затиснутого в Криму білого режиму «українське питання» стало одним із ключових, оскільки для його виживання були потрібні ресурси України, налагодження відносин з антибільшовицькими повстанцями та УНР.

П. Врангель у 1920 р. шукав оптимальний формат політики щодо України, маневруючи між прагматичною потребою у співпраці з УНР і антиукраїнськими установками значної частини білого руху. У травні і серпні–вересні 1920 р. він вів переговори з військовими місіями УНР, одночасно у вересні приймав лідерів антипетлюрівського федералістського Українського національного комітету, який діяв у Парижі, не мав за собою реальної сили і перебував під сильним впливом російських політиків. Третім напрямком контактів врангелівського режиму щодо «українського питання» стала взаємодія з Українським національно-демократичним блоком. Імовірно, ця організація виникла у травні 1920 р., мала політичний центр у Севастополі та філії в містах Криму, а з просуванням армії Врангеля на материк – в інших регіонах півдня України та Правобережжя Дніпра [35, арк. 303]. Блок об'єднував «різні партійно-громадські угруповання: від кадетів, с.-р., есерів-федералістів, кооператорів до українських с.д. включно» і працював легально, але до жовтня 1920 р. не афішував своєї діяльності. Він займав проврангелівську позицію і одночасно прагнув знайти порозуміння із представниками УНР – «петлюрівцями».

2–3 (15–16) жовтня 1920 р. у Севастополі на з'їзд Українського

національно-демократичного блоку (далі – УНДБ) зібралися як його члени, так і представники Сімферопольської, Феодосійської і Потіївської громад, Селянської спілки, Катеринославського земляцтва, «українців Грузії», Севастопольського відділення «Дніпросоюзу», «Української народної армії». Серед учасників заходу був і В. Лашенко. Член ЦК О. Безрадецький так сформулював завдання блоку: «Об'єднання української громадськості: 1) за незалежну українську державність, яка федеративно входить у склад єдиної Росії; 2) за об'єднання всього слов'янства і 3) за підготовку, у цей момент, наступу російської армії на Україну» [7, с. 621]. Такі формулювання можна розглядати як вимушений компроміс між українськими самостійниками із проуєнерівського табору та федералістами із числа поміркованих проврангелівських українських діячів. Його попри боротьбу досягли на платформі антибільшовизму й української державності, але при тому демонструвалася лояльність до врангелівського режиму. Цікаво, що у вересні 1920 р. переговори між делегацією УНК та керівництвом блоку «були довгими й завершилися розривом» [35, арк. 304] через те, що представники УНК «були непримиримими в питанні про право на існування Петлюри і його уряду» [35, арк. 337]. Учасники з'їзду відкинули пропозицію злитися із УНК.

У єдиній резолюції «Про українську армію» з'їзд закликав якнайшвидше почати формування української армії під керівництвом генерала Врангеля. Учасники заходу обрали президіум ЦК УНДБ – «комісію шести»: Ф. Шульга, М. Левченко, І. Пащевський, О. Безрадецький, В. Овсянко-Вільчинський і В. Лашенко.

11 (24) жовтня 1920 р. головнокомандувач російської армії та «правитель Півдня Росії» прийняв президіум ЦК УНДБ. Його члени вручили П. Врангелю меморандум:

«1) Проголошення України цілком самостійною у внутрішньому житті, але такою, що перебуває у федеративному зв'язку з Росією. Остаточне утвердження конституції України відбудеться на Українських Установчих Зборах, а конституція Росії – на Установчих Зборах всіх народів Росії.

2) Справи, що стосуються внутрішнього громадянського і військового управління України, видаються спеціальними українськими установами, які підлягають безпосередньо ген. Врангелю, в порядку Головного Військового Командування і Верховного управління.

3) Якомога швидше формування на особливих началах української національної армії під Верховним водителством» [7, с. 622].

ЦК блоку хотів відправити з цим меморандумом делегацію до УНР. Втім представники режиму Врангеля у Польщі та деяких інших країнах невдовзі заявили про готовність визнати владу УНР де-факто і рішення Українських Установчих зборів.

Було запізно – 17 листопада 1920 р. червоні захопили останнє місто в Криму і майже одразу розпочали червоний терор. В. Лащенко емігрував до Чехо-Словаччини, де спочатку жив в Ужгороді, а пізніше перебрався до Праги. Він продовжував займатися літературою – писав вірші українською і російською мовами, громадською і, ймовірно, викладацькою діяльністю. Загалом Чехо-Словаччина прийняла кілька десятків тисяч емігрантів з колишньої імперії Романових,

чималу кількість з яких склали українці. Більше того, уряд республіки у 1920-х і на початку 1930-х років надавав фінансову допомогу еміграції, насамперед для створення культурно-освітніх інституцій. Це притягнуло до Чехо-Словаччини чимало українських митців, науковців, педагогів. У цій країні була створена низка українських освітніх та культурних інституцій.

У 1928 р. в Празі вийшов збірник поезій В. Лащенка «На рiках Вавилонських», підписаний криптонімом «В. Л.» (ймовірно, у 1926 р. у Львові побачило світ його перше видання). Половина чистого прибутку від продажу книжки мала йти на допомогу неадаптованим студентам Української господарської академії в Подєбрадах [37, с. 396]. Відомо, що колишній лiдер ЧУГ підтримував товариські та творчі стосунки з видатним поетом-ліриком Олександром Олесем. Останній надіслав йому вірш «Довго ти, о Музо, спала» (1926). В свою чергу В. Лащенко подарував йому власні твори [20].

Бібліографія цього діяча дає можливість також пролити трохи світла на його громадську діяльність у Празі. Так, у 1934–1935 рр. видання як мінімум трьох художніх творів у столиці Чехо-Словаччини він здійснив за допомогою Підготовчого (Приправного) комітету Союзу з'єднаних слов'ян. Українська діаспора у Чехо-Словаччині однією з перших у 1933 р. відгукнулася на заклик західно-української громадськості зреагувати на влаштований комуністичним режимом Голодомор і утворила Тимчасовий комітет допомоги голодуючим в Україні. Нам невідомо, чи брав участь В. Лащенко в його діяльності, але гроші від продажу за виданий у 1934 р. за підтримки вищезгаданого Підготовчого комітету

твір «Sosna = Сосна» мали йти на допомогу голодуючим в СРСР [37, с. 396]. У 1935 р. за допомогою того ж комітету він видав невеликі твори: україномовний – «Ніч в Африці» та російськомовну поезію «Цивилазаторы» (під псевдонімом «Скиф»).

Серед кількох інших творів В. Лащенко, виданих у Празі у другій половині 1930-х років, привертає увагу видання 1939 р. «Перли: на вічну пам'ять Котляревському 1838–1938». Його видавцем значиться Спілка членів Чорноморської Української Громади м. Севастополя – це свідчить, що активісти громади напередодні світової війни продовжували гуртуватися в еміграції. Напевне, не випадково у 1942 р. газета «Воля Покуття», головним редактором якої був один із колишніх лідерів ЧУГ Севастополя Я. Христинч, надрукувала старий вірш В. Лащенко під дещо зміненою назвою «Жовто-сині прапори» [14, с. 10].

Про ідеали самого В. Лащенко під час Другої світової війни свідчать його відгуки на смерть відомої громадсько-політичної діячки Софії Русової (1856–1940). У 1940 р. він пише так про значення її діяльності: «Бувши з походження шведкою, будучи представницею старої європейської культури, Русова кликала Україну на старі шляхи європейського гуманізму. Це відповідало й нашим старим добрим традиціям тим, чому нас вчать «тіні забутих предків». Хіба ж старий наш письменник ще в XI віку митрополит Іларіон не вітає в своїй проповіді князя Володимира за те, що він прийняв християнство і тим зближив Україну з цивілізованим світом? А наш славний і дуже діяльний князь Володимир Мономах хіба ж не кличе своїх власних дітей на шлях людяності? Хіба для нього

кожне людське життя, навіть життя злочинця, як створене Богом, не уявляє собою цінності? Хіба це не «категоричний імператив» для нього, не тільки як для звичайної людини, але і для людини, що має владу над багатьма людьми? Європеїзм таких діячів, як Русова та її покійний чоловік, знаходив собі підпору в наших традиціях, що виховувались в нас видатними представниками старої нашої культури. І в цьому перехід до другої думки чи тези, яка також характеризує собою діяльність Русової і людей її типу. Це її український націоналізм, перейнятий не вовчим, а людяним духом» [16, с. 9]. Отже, навіть у розпал світового конфлікту та в умовах німецької окупації В. Лащенко зберігає вірність ідеалам європеїзму та гуманної форми українського націоналізму.

Після Другої світової війни він емігрує до США. Частина дослідників припускає, що він помер у Нью-Йорку [20]. На нашу думку, цьому може суперечити напис на могильній таблиці у Подебрадах. У спорудженому в 1933 р. персоналом Української Господарської Академії колумбарії поховано кілька українських діячів, серед яких Ростислав і В'ячеслав Лащенки [31]. На таблиці останнього так зазначені дати життя: «26.X.1875 Єлисавет Україна – 1.V.1953 Подебради ЧСР». Цей напис може свідчити, що В. Лащенко помер все ж таки в Подебрадах.

Висновки. В'ячеслав Митрофанович Лащенко належав до плеяди кращих представників української інтелігенції, яка входила у суспільно-політичне та культурне життя на межі XIX і XX ст., а пізніше стала рушійною силою Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. Особливо значима його роль як організатора українського

національного руху у Севастополі на початку ХХ ст. Попри дискримінацію Російською імперією української культури, мови та освіти йому пощастило отримати виховання в родині, де культивувалися українські та гуманістичні цінності. Вже в юності пріоритетом своєї діяльності він зробив служіння українській ідеї, що знаходило вияв у громадсько-політичній праці та поетичній творчості. Під час отримання освіти в Ніжинському історико-філологічному інституті та Варшавському університеті він стає активістом українського руху та проявляє здібності організатора, зокрема, з його ініціативи виникає Українська студентська громада у Варшаві. На початку ХХ ст. всупереч русифікаторській освітній політиці імперії Романових як вчитель прагне пробуджувати та формувати у молоді український національний світогляд. Зокрема, він вплинув на становлення національної самосвідомості громадсько-політичного діяча П. Феденка і філософа Д. Чижевського. Такими діями в очах влади він набуває статусу неблагонадійного, що призводить до частої зміни місць роботи. Ймовірно, в середині нульових років він починає вчителювати в жіночій гімназії Севастополя і брати участь в діяльності українського конспіративного гуртка «Кобзар», який у 1906 р. очолив. Ця організація об'єднувала кілька десятків інтелігентів та офіцерів ЧФ, деякі з них пізніше будуть грати велику роль у військово-морському будівництві УНР і Української держави. Велику роль В. Лащенко зіграв на першому етапі революції у 1917 р. в організації українського національного руху у Севастополі, очолив Чорноморську Українську Громаду в місті, яка сприяла українізації ЧФ,

був обраний гласним Севастопольської думи від УПСР, пізніше очолив Українську раду військових і робітничих депутатів Севастополя. Ця діяльність створювала передумови для підняття українських прапорів Чорноморським флотом у квітні 1918 р. Під час подальших численних змін влад у період війн і революцій в Криму В. Лащенко продовжував громадсько-політичну та літературну діяльність. Захоплення Криму більшовиками наприкінці 1920 р. призвело до його еміграції до Чехословаччини, а в середині ХХ ст., ймовірно, виїхав до США, але повернувся до Чехословаччини, де й помер.

Через те, що в СРСР вивчати об'єктивно життєвий шлях активного діяча українського національного руху з антибільшовицькими переконаннями було неможливо, як, власне, і в умовах тимчасово окупованого Криму, нині деякі сторінки життя В. Лащенка лишаються маловивченими або невідомими. Особливо потребує подальшого дослідження період його діяльності в еміграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божук А. До питання хронології організації української інтелігенції Севастополя «Кобзар» на початку ХХ століття. *Українознавство*. 2022. № 2. С. 74–81.
2. Військові справи. Привітання. *Нова Рада*. 18.07.1917. № 90. С. 2.
3. Вінцковський Т. Українські національні організації Таврійської губернії у політичному протистоянні жовтня–листопада 1917 р. *Краєзнавство*. 2011. № 1. С. 181–191.
4. Гриценко І. В. Становлення українського військового флоту в 1917 році. Як це було... *Чорноморська безпека*. 2010. № 4(18). С. 74–80.
5. Дописи. Севастопіль. *Нова Рада*. 18.05.1917. № 41. С. 4.

6. Дорошенко Д. Мої спомини про давню минуле (1901–1914 роки). Вінніпег, Манітоба: Накладом видавничої спілки «Тризуб», 1949. 168 с.
7. Зарубин А. Г., Зарубин В. Г. Без победителей. Из истории Гражданской войны в Крыму. 2-е изд., испр. и доп. Симферополь: АнтикВА, 2008. 728 с.
8. Кирилюк З. Епізод з історії української культури у спогадах літературознавця й фольклориста В. Данилова (лист до Є. Кирилюка). *Слово і час*: науково-теоретичний журнал. Київ, 2001. № 3. С. 50–60.
9. Коли кривавивсь і хитався світ: українські літератори на сторінках одеської преси періоду національно-визвольних змагань 1917–1919 років: біобібліогр. довід. / упоряд. Л. М. Бур'ян; наук. керівник С. А. Гальченко; відп. за вип. І. О. Бірюкова; авт. вступ. ст.: С. А. Гальченко, О. Є. Музичко; ред. І. С. Шелестович. Одеса, 2019. 298 с.
10. Королев В. И. Таврическая губерния в революциях 1917 года. Симферополь: Таврия, 1993. 86 с.
11. Лашенко В. В ночі. *Літературно-науковий вісник*. 1917. Т. 67. С. 154.
12. Лашенко В. Гайовий вогник. *Літературно-науковий вісник*. 1918. Т. XLII (70). 1918. Квітень, травень, червень. С. 69–70.
13. Лашенко В. Дві хмарки. *Літературно-науковий вісник*. 1918. Т. 67. 1917. С. 256.
14. Лашенко В. Жовто-сині прапори. *Воля Покуття*. 07.01.1942. № 1. С. 10.
15. Лашенко В. Злато-сині прапори. *Літературно-науковий вісник*. Т. 69. 1918. Лютий–березень. Кн. II–III. С. 182.
16. Лашенко В. Значіння діяльності С. Ф. Русової і людей її типу. *Українська дійсність*. Прага, 1940. Ч. 15. С. 9–10.
17. Лашенко В. Ніч. *Літературно-науковий вісник*. 1918. Т. 71. С. 260.
18. Лашенко В. Романтичність. *Літературно-науковий вісник*. 1918. Т. 69. Січень. Кн. I. С. 59–60.
19. М. Севастополь. В числі «Кримського Вістнику» від 2-го квітня... *Нова Рада*. 11.04.1917. № 11. С. 4.
20. Мацько В. П. Лашенко В'ячеслав Митрофанович. *Енциклопедія Сучасної України* / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=53481 (дата звернення: 07.10.2022).
21. Михайлик М. Український національний рух у Криму в 1917 році (недокінчений рукопис Михайла Михайлика). URL: <https://crimeanua.wixsite.com/main/-----1917-csvv> (дата звернення: 09.10.2022).
22. Пам'яті проф. Ростислава Лашенка. *Діло*. 07.11.1929. № 5. С. 5.
23. Результаты выборов в Севастополе. *Южные ведомости*. 20.07.1917. № 162.
24. Рогожин Д. Український національний рух у Севастополі на початку ХХ століття. *Чорноморська безпека*. 2013. № 2. С. 93–100.
25. Русские поэты XX века: материалы для библиографии / сост. Л. М. Турчинский. Москва: Знак, 2007. 706 с.
26. Севастопіль. 9 квітня одбулися в Севастополі загальні збори «Чорноморської Української Громади м. Севастопіль». *Нова Рада*. 20.04.1917. № 18. С. 4.
27. Сергійчук В. Українська соборність. Відродження українства в 1917–1920 роках. Київ: Українська видавнича спілка, 1999. 412 с.
28. Українофіл Митрофан Лашенко та його родина. *Історичний календар Кіровоградщини на 2020 рік. Люди. Події. Факти* / Босько В. М. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. С. 83–89.
29. Українська поезія кінця ХІХ – середини ХХ ст.: бібліографія. Антологія / укладач Ю. В. П'ядик, упорядники-редактори: І. Г. П'ядик-Халаявка, Н. Г. Дашкіна. Київ, 2015. Т. 4. 784 с.
30. Українська Центральна рада: документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. / упоряд.: В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький, Г. М. Михайличенко, А. П. Огінська,

Т. С. Осташко, В. М. Устименко, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева; ред. кол.: В. А. Смолій (відп. ред.), В. Ф. Верстюк (заст. відп. ред.), Ю. М. Гамрецький, Б. В. Іваненко, Ю. Ю. Кондуфор, С. В. Кульчицький, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева; НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Київ: Наукова думка, 1996. 590 с.

31. Українські поховання в Чеській Республіці. 02.11.21. Сайт Посольства України в Чеській Республіці. URL: <https://czechia.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/361-ukrajinci-v-ehihji/ukrayinski-pohovannya-v-cheskij-respublici> (дата звернення: 09.10.2022).

32. Феденко П. Дмитро Чижевський (4 квітня 1894 – 18 квітня 1977). *Чижевський Дмитро. Українське літературне бароко*. Київ, 2003. С. 495–533.

33. Христич Я. Українська революція в Чорноморській військовій флоті. *Військово-історичний альманах*. 2003. Ч. 7. С. 147–160.

34. Христич Я. 27 травня 1917: Зелені Свята в Севастополі. *Нова Рада*. 04.06.1917. № 55. С. 4.

35. ЦДАГО України. Ф. 5, оп.1, спр. 152.

36. Шкраб'юк П. В. Сецесія. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9: Прил – С. С. 546–547.

37. *Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace, vydané v Československu 1918–1945 / Bibliografii zpracovaly Zdenka Rachunkova a Michaela Reháková. Biografická hesla zpracoval Jiri Vacek za spoluprace a redakce Z. Rachunkove a M. Reháková. Ridi Milena Klimová. Praha, 1996. Dil. I, sv. 1. S. XVIII + 1. 424 s.*

REFERENCES

1. BOZHUK, A. (2022). To the Question of Chronology of the Organization of the Ukrainian Intelligentsia in Sevastopol “Kobzar” in the Early of 20th Century. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, № 2, pp. 74–81. [in Ukr.]

2. Military Affairs. Greeting. (2017) *Nova Rada*. 18 July, № 90, 2 p. [in Ukr.]

3. VINTSKOVSKYI, T. (2011) Ukrainian National Organizations of the Tavriya Province in Political Confrontation of October – November, 1917. *Kraieznavstvo (Local Lore)*, № 1, pp. 181–191. [in Ukr.]

4. HRYTSENKO, I. (2010). The Formation of the Ukrainian Military Fleet in 1917. The way it was... *Chornomorska bezpeka (Black Sea Security)*, № 4(18), pp. 74–80. [in Ukr.]

5. Posts. Sevastopol. (1917). *Nova Rada*, 18 May, № 41, 4 p. [in Ukr.]

6. DOROSHENKO, D. (1949). *My Memories of the Ancient Past (1901–1914)*. Winnipeg, Manitoba: Tryzub Publishing Union, 168 p. [in Ukr.]

7. ZARUBIN, A., ZARUBIN, V. (2008). *Without Winners. From the History of the Civil War in Crimea*, 2nd ed., rev. and exp. Simferopol: AntikVA, 728 p. [in Rus.]

8. KIRILIUK, Z. (2001). The Episode from the History of Ukrainian Culture in the Memories of Literary Scholar and Folklorist V. Danilov (letter to E. Kiriliuk). *Slovo I chas (Word and Time)*, № 3, pp. 50–60. [in Ukr.]

9. BURIAN, L., comp. (2019). *When the World was Bleeding and Staggering: Ukrainian Writers on the Pages of the Odessa Press in the Period of National Liberation Competition 1917–1919 years: A Bibliographic Reference Book*. Odessa, 298 p. [in Ukr.]

10. KOROLEV, V. (1993). *Taurida Governorate in the Revolutions of 1917*. Simferopol: Tavria, 86p. [in Rus.]

11. LASHCHENKO, V. (1917). In the Night. *Literaturno-naukovyi visnyk (Literary and Scientific Bulletin)*, Vol. 67, 154 p. [in Ukr.]

12. LASHCHENKO, V. (1918). Woodlet Sparkle. *Literaturno-naukovyi visnyk (Literary and Scientific Bulletin)*, Vol. XLL (70), pp. 69–70. [in Ukr.]

13. LASHCHENKO, V. (1917). Two Clouds. *Literaturno-naukovyi visnyk (Literary and Scientific Bulletin)*, Vol. 67, 256 p. [in Ukr.]

14. LASHCHENKO, V. (1917). Yellow and Blue Flags. *Volia Pokuttia (Will of Pokuttia)*, 7 January, № 1, 10 p. [in Ukr.]

15. LASHCHENKO, V. (1918). Golden and Blue Flags. *Literaturno-naukovyi visnyk* (Literary and Scientific Bulletin), Vol. 69, Books II-III, 182 p. [in Ukr.]
16. LASHCHENKO, V. (1940). Importance of Activity of S. Rusova and People of her Type. *Ukrainska diisnist* (Ukrainian Reality), Prague, Vol. 15, pp. 9-10. [in Ukr.]
17. LASHCHENKO, V. (1918). The Night. *Literaturno-naukovyi visnyk* (Literary and Scientific Bulletin), Vol. 71, 260 p. [in Ukr.]
18. LASHCHENKO, V. (1918). Romanticism. *Literaturno-naukovyi visnyk* (Literary and Scientific Bulletin), Vol. 69, Book 1, pp. 59-60 [in Ukr.]
19. The City of Sevastopol. In the «Crimean Vistnyk» dated April, 2... (1917) *Nova Rada*, 1917, 11 April, № 11, 4 p. [in Ukr.]
20. MATSKO, V., et. al. (2016). Lashchenko Viacheslav, *Encyclopedia of Modern Ukraine*. Kyiv: Institute of Encyclopaedic Research, the NAS of Ukraine. [online] Available at: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=53481 (Accessed: 7 October 2022).
21. MYKHAILYK, M. *Ukrainian National Movement in Crimea in 1917 (Unfinished Manuscript by Mykhailo Mykhailyk)*. [online] Available at: <https://crimeanua.wixsite.com/main/-----1917-csvv> (Accessed 9 October 2022). [in Ukr.]
22. In the Memory of Professor Rostyslav Lashchenko. (1929) *Dilo*. 7 November, № 5, 5 p. [in Ukr.]
23. Results of elections in Sevastopol. (1917) *Yuzhnye vedomosti*, 20 July, № 162. [in Rus.]
24. ROHOZHYN, D. (2013). Ukrainian National Movement in Sevastopol at the Beginning of 20th Century. *Chornomorska bezpeka* (Black Sea Security), № 2, pp. 93-100. [in Ukr.]
25. TURCHYNSKYI, L. (2007). *Russian Poets of the 20th Century: Materials for the Bibliography*. Moscow: Znak, 706 p. [in Rus.]
26. Sevastopol. On April 9, the General Meeting of the Black Sea Ukrainian Community in Sevastopol took place. (1917). *Nova Rada*, 20 April, № 18, 4 p. [in Ukr.]
27. SERHIICHUK, V. (1999). *Ukrainian Unity. Revival of Ukrainian identity in 1917-1920*. Kyiv: Ukrainska Vydavnycha Spilka, 412 p. [in Ukr.]
28. BOSKO, V. (2019). Ukrainophile Mitrofan Lashchenko and his family. *Historical Calendar of Kirovohrad Region for 2020. People. Events. Facts*. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD, pp. 83-89. [in Ukr.]
29. PIADYK, Yu., comp., PIADYK-KHALIAVKA, I, DASHKINA, N., eds, (2015). *Ukrainian Poetry of the End of 19th - the Middle of the 20th Century: Bibliography, Anthology*. Kyiv, Vol. 4, 784 p. [in Ukr.]
30. VERSTIUK, V., comp., SMOLII, V., ed., et. al. (1996). *Ukrainian Central Council: Documents and Materials in 2 Volumes*. Vol. 1: March 4 - 9 December 1917. Kyiv, Naukova dumka, 590 p. [in Ukr.]
31. *Ukrainian burials in the Czech Republic. 02.11.21. Site of the Embassy of Ukraine in the Czech Republic*. [online] Available at: <https://czechia.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/361-ukrajinci-v-chehiji/ukrayynski-pohovannya-v-cheskij-respublici> (Accessed 09.October 2022). [in Ukr.]
32. FEDENKO, P. (2003). Dmytro Chyzhevskiy (4 April 1894 - 18 April 1977). *Chyzhevskiy Dmytro. Ukrainian Literature Baroque*. Kyiv, pp. 495-533. [in Ukr.]
33. KHRYSTYCH, Ya., (2003). *Ukrainian Revolution in the Black Sea Fleet*. Vol. 7, pp. 147-160 [in Ukr.]
34. KHRYSTYCH, Ya., (1917). Green Holidays in Sevastopol. *Nova Rada*. 4 June, № 55, 4 p. [in Ukr.]
35. *Central State Archives of Public Organizations of Ukraine*. F. 5, Descr.1, Case 152. [in Ukr.]
36. SHKRABIUK, P., SMOLII, V., ed. (2012) Secession. *Encyclopedia of the History of Ukraine: in 10 Volumes*. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 9, pp. 546 -547. [in Ukr.]
37. RACHUNKOVA, Z., REHÁKOVA, M., eds. (1996). *Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace, vydané v Československu 1918-1945*. Praha, Dil. I, sv. 1. S. XVIII + 1. 424 s.